

Al-Kindi, *Pismo o intelekcie*. Wprowadzenie do przekładu z języka arabskiego

Nie jest łatwo przedstawić dokładnie biografię al-Kindiego. Historycy filozofii nie są zgodni w ustaleniu wielu faktów z życia pierwszego filozofa arabskiego. Podają różne daty urodzenia i śmierci, różne miejsca urodzenia¹. Wiadomo, że kalif al-Ma'mun (rządził w latach 813-833) przyjął go na służbę na swym dworze i powierzył mu funkcję kierownika grupy tłumaczy w Domu Mądrości (Bayt al-hikma), który założył ok. 830-832 roku. Kolejny kalif, al-Mu'tasim (833-842) zatrudnił al-Kindiego jako nauczyciela swego syna Ahmada. Filozof wiele swych dzieł zadedykował ojcu i synowi. Służył kolejnym kalifom al-Wâtiq (842-847) i al-Mutawakkil (847-861). W okresie rządów tego ostat-

niego, popadł w niełaskę. Jego biblioteka została skonfiskowana przez pewien czas. Ibn Abi Usaybi'a donosi, że al-Kindi został nawet wychłostany.² Niemniej pomimo odzyskania swej biblioteki, al-Kindi już nie zajmował w późniejszym okresie znaczniejszej pozycji na dworze Abbasydów. Nie wiadomo do końca, z jakiego powodu al-Kindi znalazł się w tak nieprzyjemnej sytuacji. Historycy wskazują na dwa zasadnicze motywy: albo intrygi jego rywali - mecenasów nauki - Banû Mûsâ i Abû Ma'szar, albo też fakt, że kalif al-Mutawakkil zerwał z doktryną mu'tazylitów, a dla których al-Kindi miał sporo sympatii i przez to popadł w niełaskę³.

¹ Cf. M. P. Prokop, Al-Kindi i jego filozofia pierwsza, in: *Studia Philosophiae Christianae*, Warszawa 1/2005, s. 127-141.

² Usaybi'a Ahmad Ibn Abi, *'Uyûn al-anbâ' wa-tabaqât al-atibbâ'*, wyd. A. Müller, Königsberg 1882, II, p. 207; także Fakhry Majid, *Histoire de la philosophie islamique*, tłum. z ang. przez M. Nasr, wyd. Cerf, Paris 1989, s. 416.

³ Hasnawi A., art., Al-Kindi, in: *Encyclopédie philosophique universelle*, éd. PUF, Paris 1992, s.

Arabskie wydanie «Pisma o intelekcie» opublikował Abû Rîda, *Rasâ'il al-Kindî al-falsafiyya*, Le Caire 1950, s. 353-358 oraz A. F. El-Ahwany [al-Ahwânî], *Ibn Rochd. Talkhiş Kitâb al-nafs*, Le Caire 1950, tekst „O intelekcie” Al-Kindiego, s. 178-181. Al-Ahwânî, podobnie jak Abû Rîda, oparł swą publikację na podstawie jedyne go rękopisu zawierającego wiele traktatów al-Kindiego, a znajdujące się w stambulskiej bibliotece Süleymaniye jako klocek Aya Sofya nr. 4832. Rękopis ten zawiera także prace Ibn Qurra.⁴ Także arabski tekst oraz francuskie tłumaczenie opublikował Jean Jolivet, *L'intellect selon Kindî*, Leiden 1971, 166 s., tekst arab. s. 158-160. W XII wieku tłumaczenia na łacinę dokonali Gerard z Kremony, a drugie prawdopodobnie Jan Hiszpan. Te dwa teksty wydał A. Nagy, *Die philosophischen Abhandlungen des Jaqub ben Ishaq al-Kindi zum ersten Male herausgegeben*, in: Beiträge zur Geschichte der Philosophie des Mittelalters, B. 2, h. 5, Münster 1897. Na angielski ten traktat przełożył Richard J. McCarthy, *Al-Kindi's Treatise on the Intellect*, in: Islamic Studies, 3/1964, s. 119-149. Natomiast włoską wersję zaproponował P. P. Ruffinengo, *Al-Kindî. Trattato sull'intelletto. Trattato sul sogno e la visione*, in: Medioevo 23/1997, s. 337-394.

Niniejsza prezentacja arabskiego tekstu al-Kindiego jest oparta na edycji dokonanej przez J. Jolivet z małymi uzupełnieniami raczej ortograficznymi, niż

merytorycznymi. Czcionki egzemplarza edycji Abû Rîda, który posiadam, wydrukowane na papierze nie najlepszej jakości, są miejscami niezbyt czytelne. Oczywiście wersja polska jest niekiedy odmienna od tłumaczenia francuskiego czy angielskiego; szczególnie w przypadku filozoficznych terminów. Wykazuję to w przypisach. Można by przypomnieć tu włoski paragram (grę słów) «traduttore, traditore» (tłumacz = zdrajca). Wszyscy tłumacze twierdzą, że język al-Kindiego jest dość trudny. Al-Kindi nie miał łatwego zadania. Nie miał za sobą tradycji filozoficznej w języku arabskim. Sam tę tradycję tworzył. Był Pierwszym filozofem Arabów, który budował podstawy arabskiej filozofii. Owszem, miał tłumaczenia filozofów greckich dokonane bezpośrednio z greckiego lub też z języka syryjskiego na arabski przez niekiedy świetnych tłumaczy, np. nestoriańskiego lekarza Hunayn ibn Ishaq i jego syna Ishaq ibn Hunayn. Ale wydaje się, że al-Kindi także poprawiał tłumaczenia wskazując na lepsze wyrażenia arabskie czy precyzyjniejsze terminy techniczne⁵.

I tak al-Kindi w «Piśmie o intelekcie» wyróżnia cztery intelekty: 1) intelekt zawsze w akcie (al- 'aql bi-l-fi 'al abadan) rozumiany jako przyczyna i pryncypium wszelkiej inteligibilności; ten intelekt opiszą al-Farabi, Awicenna, Awerroes jako Inteligencję Pierwszą, dator formarum. 2) intelekt w możności (al- 'aql bi-l-quġa) przysługujący duszy; później

655.

⁴ Opis rękopisu, J. Jolivet, in: *Les oeuvres scientifiques et philosophiques d'al-Kindî*, vol. 2, Métaphysique et cosmologie par R. Rashed et J. Jolivet, Leiden 1998, s. X-XII.

⁵ Cf. Badawi A., *La transmission de la philosophie grecque au monde arabe*, éd. Vrin, Paris 1968, s. 30.

Awicenna użyje tu dwóch terminów «bi-l-quġla» (w możności) i «bi-l-quġra» (w mocy, w sile); ten ostatni łacinnicy przetłumaczą jako «intellectus possibilis», czyli «możliwy, możliwościowy». Nawet Tomasz z Akwinu obok «intellectus in potentia» będzie używał terminu «intellectus possibilis». A przecież to jest intelekt, który tylko biernie odebrał dane informacje. 3) intelekt, również należący do duszy człowieka, który przeszedł z możności do aktu (al- 'aql alladi haradża fi-l-naġsi min al-quġla ilâ-l-fi 'al). Byłby to po prostu intelekt czynny. 4) ostatni intelekt al-Kindi nazywa «intellektem wtórnym» czy «drugim» (al- 'aql at-tâni); łacinnicy przetłumaczyli ten termin jako «intellectus demonstrativum». Trudna do zrozumienia postać intelektu. Być może al-Kindi'emu chodziło o wyróżnienie pewnej formy intelektualnej, np. w wypowiedzianym zdaniu, która może być odebrana i zrozumiana przez inną osobę?

Ciekawa też jest afirmacja al-Kindiego, że Arystoteles i Platon mieli taką samą koncepcję intelektu. Jean Jolivet w komentarzu do swego tłumaczenia «Lettre sur l'intellect»⁶ ze zdziwieniem odnotowuje tę opinię al-Kindiego o doskonałej współzależności Platona i Arystotelesa. J. Jolivet wyjaśnia to autorytatywne twierdzenie Kindiego powszechnymi w tych czasach opiniami, jakie krążyły w świecie muzułmańskim (al-Farabi napisze traktat o tym, że różnice między tymi Grekami były tylko formalne, zewnętrzne) oraz obecnością dzieł Porfiriusza i Symplicjusza na Bliskim Wschodzie. Możemy tu dodać także prace Proklosa czy Jana Filopona. A może po prostu al-Kindi uważał, że skoro Arystoteles był uczniem Platona i podkreślił, że Platon był mistrzem Arystotelesa, to konsekwentnie musieli mieć te same koncepcje.

⁶ Jean Jolivet, *L'intellect selon Kindî*, Leiden 1971, s. 6.